

Egy szépet álmodó könyvtár csodálatos viszontagságai

Az is baj, ha sok a gyermekolvasó?

Mottó: Dániában a 6 éven aluliak 37, a 7—11 évesek 95, a 12—15 évesek 98 százaléka könyvtári olvasó. 1977 végén egy körülbelül 50 ezer lakosú magyar település gyermekkönyvtárának fiatal munkatársai nagy álmot megvalósítására szánták el magukat: megpróbálják a lakóhelyükön élő valamennyi gyermeket becsábítani intézményükbe. Ám nagyon fiatalok voltak, nagyon optimisták, nagyon hiszékenyek és nagyon álmodozók, emiatt későn ébredtek rá, hogy minden álmot csak arra a pamlagra szabad tervezni, ami az alváshoz rendelkezésre áll.

Az ő kudarcaik történetét próbáljuk meg szépiítés nélkül közreadni azért, hogy követők a hibákból okulva nyugodtabban dolgozhassanak.

Látszat és valóság A felkészülés időszaka

Ha bármelyik könyvtár munkájáról gyorsan akarunk képet kapni, elsősorban az olvasók számára és a forgalmi adatokra vessünk egy pillantást. Ha bennük nincs ferdítés, félremagyarázás, ami — sajnos — elég ritka, akkor ezek tükrözik a leghívebben az ott dolgozók munkáját, tevékenységük színvonalát. A település vagy az üzem (intézmény) könyvtárának lehetséges olvasótáborát, a könyvtár tárgyi és személyi feltételeit figyelembe véve tehetjük fel aztán a kérdést: Miért ennyi az olvasók száma? Ha elegendőnek találjuk, megtartásukra törekszünk, ha kevésnek, az okokat kutatva próbálunk meg előbbre lépni.

1977. IV. negyedévében az említett könyvtárosok kénytelenek voltak megkérdezni maguktól: Hogyan lehetséges az, hogy egy jól megközelíthető könyvtárba a számitásba vehető olvasótábornak csak 10—12 százaléka jár? A válasz itt is, akárcsak az ország sok más helyén készen állt, szinte kínálta magát: nem tudják az emberek, hogy *van*, illetve hogy *hol van*, sem azt, hogy *milyen szolgáltatá-*

sokat kínál a könyvtár. Egy kultúrára szomjazó közösség tagjai ugyanis minden olyan intézménybe elmennek, amelynek tudnak létezéséről, ismerik az ott kínálkozó művelődési vagy egyéb, főleg szórakozási lehetőségeket. Különösen a 14 éven aluliak, akikben még magasan lobog a tudniakarás lángja. Ez mindjárt sugallta a második kérdést: miért nem tudatosult a könyvtár létezése? Valószínűleg azért, mert sem a könyvtárban, sem ott-hon, sem az iskolában nem tettek érte eleget. Miért nem? Az ok egyszerű: a szülő az iskolától, az iskola a családtól várta a feladat teljesítését. A könyvtárban pedig: bár az intézmény nevében benne volt a „közművelődési” jelző, még mindig nem sikerült eljutni e kifejezés tágabb értelmezéséig. A könyvtárosokban nem tudatosult eléggé: ha továbbra is a „kölcsonkönyvtári” szemlélet szerint gondolkodnak, és nem fogadják el azt a tényt, hogy minden munka könyvtári feladat, ami az olvasót szolgálhatja, de az is, ami az olvasóvá nevelést eredményezheti, a társadalom sem ismeri el pótolhatatlan közművelődési intézménynek a könyvtárt. Igaz, lehet létszámhiányra, kis alapterületre és kölcsönzőállományra, az iskolák, művelődési házak feladataira és még számtalan más dologra hivatkozni, csak ne kelljen a nem kimondottan könyvtári munkát elvégezni, de ebben az esetben a várható eredményeket, lehetőségeit is szűk határok közé szorítja a könyvtáros.

Intézményünk könyvtárosai 1977-ben tették fel maguknak e kérdéseket, és a rájuk adott válaszok megszabták feladataikat is: Meg kellett ismertetni, meg kellett szeretetni könyvtárukat.

A könyvtár korábbi kapcsolatteremtő tevékenységéről kiderült, hogy az olvasótábornak csak nagyon szűk körével sikerült személyes kapcsolatot létesíteni. Olyan megoldást kerestek tehát, amelyben a gyermekek nemcsak a könyvtárral ismerkedhetnek meg, hanem a könyvtárosokkal is személyes kapcsolatot alakíthatnak ki. Ilyen lehetőséget a zárt és a nyílt csoportos foglalkozások-

ban és nem a kölcsönzési célzatú csoportos beiratkozás erőltetésében láttak. A pusztai kölcsönzés önmagában soha nem válik teljes értékű, a könyvtárat megszerettető személyes kapcsolattá. Ehhez érzelmi alapra is szükség van, amelynek megteremtése nagy olvasólétszám és kevés könyvtáros esetén csak *jól tervezett foglalkozásokkal* lehetséges.

Megkezdtek hát a foglalkozások feltételeinek megteremtését. Ehhez kiinduló alap volt, hogy 1978-tól kezdve két könyvtáros és egy adminisztrátor tevékenykedett a gyermekkönyvtárban, amely egyébként közvetlenül a csoportos foglalkozások megkezdése előtt költözött új — akkor úgy tűnt, ideiglenes — helyére. Terveiket is annak megfelelően dolgozták ki, hogy körülbelül egy-másfél év múlva háromszor akkora alapterületű, továbbfejlesztésre alkalmas térbe költöznek. Egy idő után azonban kiderült, hogy a pénzügyi okokból sürgősen és főleg rosszul elvégzett könyvtárfejlesztés következtében az új elhelyezésből belátható időn belül már semmi nem lesz. Ez persze csak később érezte hatását. A gyermekkönyvtárt egyébként 95 m²-es kölcsönzőterével, 16 ezer kötetes könyvvállományával és technikai berendezéseivel (diavetítő, episzköp, lemezjátszó, magnetofon, vetítővásznak stb.) országosan a jól ellátottak közé számították.

A tervek kialakításakor figyelembe kellett venni a vonzáskörzet könyvtári ellátásának tényezőit is. A könyvtár a város egyetlen gyermekkönyvtára volt. Más könyvtárak (2 fiókkönyvtár, 1 területi jelleggel működő szakszervezeti könyvtár és az iskolák által vásárolt könyvek) a 14 éven aluli olvasók ellátására szinte teljesen alkalmatlannak bizonyultak mind állományuk feltártsága, mind elhelyezésük, mind könyvvállományuk összetétele szempontjából. A könyvtár közvetlen vonzáskörzetébe (1 km-en belül) 6, tágabban értelmezett vonzáskörzetébe (2—3 km) összesen 12 általános iskola és 14 óvoda tartozott.

Az állomány 1978 januárjában egy betűrendes keresztkatalógusban és egy tematikus katalógusban volt feltárva. A könyveket a szabadpolcon a következő állományegységek szerint helyezték el: képeskönyvek, mesék, versek, szépirodalom (ifjúsági művek, válogatás a felnőttek irodalmából), szakkönyvek, segédkönyvek.

A könyvtárosok munkájában az első buktató az oktatási intézményekkel való kapcsolat kialakításakor jelentkezett. Kiderült ugyanis, hogy ha például nem szegik meg az oktatási órák számát meghatározó intézkedéseket, s a foglalkozásokat az óvodai, iskolai időn kívül tartják, tehát nem zárt, hanem nyílt csoportos foglalkozásokat szervez-

nek, akkor csökkenteniük kell a kölcsönzési időt (a minden bizonnyal növekvő olvasólétszám mellett), mert ha behívnak egy csoportot a könyvtárhoz, több gyermek már nem fér be oda kölcsönözni. Másrészt az oktatási időn kívül a gyerekeknek csak egy töredékét tudják foglalkozásaikra elhozni: az iskolások közül a napköziseket, az óvodások közül pedig senkit.

Szerencsére ezt a problémát sikerült megoldani a következőképp: Először az ismerős, a baráti körbe tartozó pedagógusok osztályait hívták meg, s ezek el is jöttek. Később (2—3 hónap múlva) e foglalkozások hírére jelentkeztek más osztályok nevelői is. Velük együtt már akkorára nőtt a foglalkozásra járók száma, hogy szükségessé vált egy összehangoló, irányító, kapcsolattartó szervezet kiépítése is. Ezt szintén baráti segítséggel teremtették meg. Minden iskolában személyesen keresték meg azt a (többnyire fiatal) pedagógust, aki hajlandó volt többletmunkát végezni a gyermekek érdekében. Ők tartották azután a kapcsolatot a pedagógusok és a könyvtárosok között, közvetítették kéréseiket.

Az óvodásoknál is hasonló volt a kezdet, de csak két-három hétig. Ezt követően a városi óvodai felügyelővel történt megbeszélés után már hivatalosan és szervezeten lehetett az óvodai csoportokat könyvtári foglalkozásokra vinni. Az óvodai foglalkozások esetében az is sokat nyomott a latban, hogy több óvónő két könyvtárossal egyazon bábcsoportba járt, s ott a foglalkozások tapasztalatait mindig kertelés nélkül meg tudták vitatni. Az őszinte légkörnél nagyobb hatóerő pedig nincs. Ehhez hasonlót szerettek volna később valamilyen formában az iskolákkal is megvalósítani. Létrehozták tehát — jobb ötlet híján — a *foglalkozások naplóját*. Célja az lett volna, hogy a csoportokat kísérő pedagógusok bejegyezzék észrevételeiket, véleményüket, tanácsaikat, hogy ezeket figyelembe véve később a könyvtárosok előbbre léphessenek. A próbálkozás kudarcot vallott. Ennek két oka lehetett: a csoportok később is ugyanazokkal a nevelőkkel jöttek a könyvtárba, és sokan úgy tartották, jobb a mosoly, mint a vélemények ütköztetése; a foglalkozások nagy száma miatt pedig a részvétel feltételeit a könyvtár kezdte diktálni, emiatt a pedagógusok talán attól féltek, hogy ha kedvezőtlen véleményt adnak, kiesnek a könyvtárhoz járók közül. (Ez persze sohasem történhetett volna meg, de egyelőre még messze voltak attól, hogy teljesen megbizzanak egymás jóakarataiban.) Így csak az ismerősöktől, barátoktól és az „izig-vérig pedagógusoktól” láthattak a naplóban őszinte véleményeket.

Amikor a foglalkozások bebizonyították életre-

valóságukat, már könnyű volt megszervezni az oktatásirányítás messzemenő támogatását, amelyre a későbbiekben valóban nagy szüksége volt a könyvtárnak.

Megfelelő propagandaanyagot is elő kellett állítani, hogy a gyermekek gondolatvilágába minél erősebben bevésődjék a könyvtár létezése. A cél elérése érdekében órarendes olvasójegy-borító és gyermekekhez szóló könyvtári plakát készült. E propagandaanyagok jelentősége a következőkben rejlett: A gyermekek órarendje az olvasójegyen van, ez mindig eszébe juttatja a könyvtárat, valahányszor az iskolai órákra készül, figyelmezteti a kölcsönzési határidő lejártára, tehát segít a kölcsönzési fegyelem megtartásában is. A könyvtárosnak pedig — mivel a borítók különböző színűek — segít az olvasókkal való személyre szabott foglalkozásban, mert minden esetben tudja, hány éves gyermek áll előtte, milyen sajátosságoknak megfelelő pedagógiai módszerekkel kell ajánló tevékenységet folytatnia. Az olvasójegy-borítók nem várt eredményt is hoztak: az előző (esztétikusnak nem nevezhető) olvasójegy után sok gyermek csak azért iratkozott be a könyvtárba, hogy ő is kapjon „olyan szép igazolványt”. (Az már más lapra tartozik, hogy a könyvtárosok őket is ott tudták tartani.) A könyvtári plakát, amelyen a gyermekek kedvelt Kajla kutyája is látható, s amely minden iskola minden osztályába eljutott,

három dolgot eredményezett: A pedagógusok örültek, mert kiegészítette az osztálydekorációt; a gyermekeket mindig emlékeztette a könyvtárra; és mivel nagyon sok osztályba azzal juttatták el, hogy a csoport jó könyvtári munkájáért kapta, ez kollektív jutalmazási formául is szolgált.

Az említett propagandaeszközöket bizonyára szebb kivitelben is el lehetett volna készíteni, de a könyvtárosokat kötötték a pénzügyi lehetőségek, kénytelenek voltak tehát azokat maguk megtervezni. Bár bevezetésük eredményesnek bizonyult, továbbra is gondot okozott az előállításukhoz szükséges évi 2—4000 forint előteremtése, mert erre a könyvtárak költségvetése általában nem ad lehetőséget. Kivételek az önálló sokszorosító eszközzel rendelkező intézmények.

Figyelmet kellett fordítani arra is, hogy a foglalkozások kapcsolódjanak az óvodai és az iskolai oktatási programhoz, mivel számítani lehetett az óraszámokat feltők ellenkezésére. Ügyeltek tehát arra, hogy a foglalkozásokon feldolgozandó, az iskolai pedagógiai anyaghoz kapcsolódó, azt kiegészítő témák jegyzékét a nevelők a foglalkozások előtt legalább egy héttel mindig elküldjék a könyvtárba. Ennek elérése elég sok nehézségbe ütközött.

A foglalkozásokon minden esetben könyv- és könyvtárhasználati ismereteket is kellett nyújtani, hiszen az volt a végső cél, hogy a gyermekek aktív könyvtárhasználókká váljanak. Legyenek továbbá a foglalkozások élményt adóak, játékosak, hogy megragadják a gyermekek képzeletét, érzelmileg hassanak rájuk.

Fontos, hogy milyen körülmények között találkoznak először a csoport tagjai a könyvtárral, könyvtárossal, milyenek első tapasztalataik. A hatást erősen befolyásolja, hogy ki tartja a foglalkozást, hogyan készül fel rá (otthon), mert minden foglalkozás sikere főként az előkészítéstől függ, de erősen befolyásolja a foglalkozásvezető és a gyermekek között kialakuló kapcsolat is. Tehát már a könyvtár felkeresése se legyen kötelező jellegű, mert ez is nehezíti a könyvtáros munkáját.

Az egyik fő szempont volt, hogy a könyvtáros ébressze fel a leendő olvasóban igényei kielégítésének vágyát (játék, az új kutatása, mit szeretnék, hogy szeretném, mit csináljak, hobby), s hogy támasszon a gyermekekben, illetve tartsa ébren bennük az óvodai, iskolai munkával kapcsolatos további kutatási vágyat, de nem a tanultak megisméltésével, hanem azok kiegészítésével, érdekességek megragadásával. Mindig észre kell venniük ugyanis azt, hogy a könyvekből új ismereteket szerezhetnek.

Messzemenően vigyázni kellett arra, hogy a

foglalkozás ne hasonlítson az „iskolai neveléshez”, szabadabb, kötetlenebb, játékosabb legyen, érezzék úgy a gyermekek, hogy azt teszik, amit ők szeretnének. Így lehetett ugyanis remélni, hogy tudatosodni fog bennük: a könyv és a könyvtáros érték van, nem fordítva. A gyermeket is a felnőttel egyenrangú olvasóként kell kezelni, s minden esetben hangsúlyozni kell az önkéntességet: a foglalkozásokon, a beiratkozások és a kölcsönzések során is. Vigyázni kell arra, hogy a gyermekek lehetőleg egyénileg iratkozzanak be a könyvtárba. A könyvtárosok végső célnak azt tekintették, hogy a könyvtárat a gyermekek természetes élettervévé tegyék, ahol maradéktalanul jól érzik magukat, ahova szívesen jönnek, örömmel használják ki művelődési lehetőségeit, és mindig elégedetten távoznak.

A könyvtárosszoport a foglalkozásokat szervezett formában 1978 januárjában kezdte el. 1977 decemberéig a könyvtárat csak egy-két osztály látogatta, és az egyik iskola elsős és másodikos egészségnapos osztálya. Velük is olyan laza volt a személyes kapcsolat, hogy később alig akadt gyermek, aki önállóan is rendszeresen felkereste volna a könyvtárat. Az említett néhány foglalkozással mint propagandamódszerrel a könyvtár olvasólétszáma (a mostanival megegyező vonzásokörzetben) 900—1300 között ingadozott. A látogatók száma évente 9—10 ezer volt, ők évi 24—25 ezer kötetet kölcsönöztek.

Kezdeti nehézségek

1978-ban a könyvtár szervezeten 632 zárt csoportos foglalkozást tartott az iskoláknak és az óvodáknak. Ez a szám csak akkor tűnik nagyknak, ha nem vesszük figyelembe, hogy a foglalkozásokat a gyermekkönyvtár 16 óvodai csoportnak és 78 iskolai osztálynak, összesen 94 csoportnak tartotta. Ez azt jelenti, hogy egy-egy csoportra évente 7 foglalkozás sem jutott.

Ahhoz azonban, hogy a foglalkozásoknak a mai oktatási rendszer mellett maradandó eredményük legyen, az óvodásoknak havonta, az alsó tagozatosoknak kéthavonként, a felső tagozatosoknak pedig félévenként legalább egy foglalkozást kellene tartani.

A foglalkozások hatására már az első évben 1170-ről 2577-re emelkedett az olvasók száma, 19954-re a látogatóké és 49901 kötetre a kölcsönzött könyveké.

Egy év alatt tehát csak a számszerű növekedés nagyobb volt, mint addig az olvasólétszám bármikor.

Az álom kezdett megvalósulni... csakhogy szép számmal jelentkeztek zavaró hatások is, mert a könyvtárosok nem voltak elég előrelátók.

Íme: Már 1978-ban több bírálatot kapott a könyvtár, ilyeneket például: Amit az intézmény tesz, nem az ő feladata, nincs is rá szükség. (Az ellenkezést elsősorban az újtól való idegenkedés válthatta ki, esetleg a félelem attól, hogy ha bevállalja, az addig „lépni nem akaróknak” is több munkát kell vállalniuk.) Továbbá: mi lesz, ha ezentúl a könyvtárban nemcsak „kölcsönkönyvtári”, hanem inkább népművelési vagy még inkább pedagógiai munkát kell végezni? Erre a könyvtárak nagyobb része nincs felkészülve. Olyan ellenvetés is volt, hogy hiába az igazgatói jóindulat, ha a foglalkozásokra nincs elegendő felkészülési idő. A könyvtárakban ugyanis a személyi ellátottság nem a kiszolgálandó olvasók számától, az elvégzendő munka nagyságától függ, hanem a pénzügyi helyzettől, a megszokástól és a könyvtárvezetők „rámenőségétől”. Az irányelvek csak jóval kisebb mértékben számítanak. A tapasztalat szerint egy-egy könyvtár személyi létszámában változás — a munkával elért eredmények esetén is — csak sokszori kérésre következik be. Hiába engedi meg tehát a könyvtárvezető a foglalkozásokra való felkészülést, ha erre a gyakorlatban nincs lehetőség. Délelőtt (vagy a kölcsönzési időn kívül) foglalkozásokat kell tartani, s közben lopva, hogy a foglalkozást ne zavarják, a kölcsönző és a raktár állományát rendezni, a könyveket visszaszorolni és felkészülni a kölcsönzésre. Délután pedig kölcsönözni kell. Nálunk egyelőre ezt jelenti a rugalmas munkaszervezés, vagyis azt, hogy a könyvtári dolgozóknak rugalmasan kell alkalmazkodniuk a körülményekhez.

Azzal sem számoltak, milyenek a magyar közművelődési könyvtárak szokásos beszerzési körülményei és munkaerő-lehetőségei, a könyvtárosképzés során ugyanis nem azt tanulták, ami a gyakorlatban van.

A könyvtárakban — főleg a falusi és a kisvárosi intézményekben — az olvasók nagyobb hányada 14 éven aluli, de a könyvtár beszerzési keretének egyharmad-egynegyed részét sem fordítják az ő igényeik kielégítésére. Ugyanez vonatkozik a könyvtári részlegek alapterületének és a személyi létszámnak az elosztására is. A gyermekkönyvtárak néha olyannak tűnnek, mint a mesebeli családban a legkisebb testvér. Állandóan övök a maradék, a levetett ruha, ők kapják a legkevesebbet, de tőlük várják mindig a sárkány legyőzését. Márpedig az olvasóvá nevelés — amelytől függ, hogy később a felnőtt részlegeknek mennyi olvasójuk lesz — nem kisebb feladat.

Abban a könyvtárban, amelyről ez az írás szól, a helyzet ilyen vonatkozásban sokkal jobb volt az országos átlagnál, mégsem tekinthető kielégítőnek. Összehasonlításul: 1980-ban csak a felnőttek részére volt ruhatár, egy-egy felnőtt olvasóra 0,1 négyzetméter alapterület jutott, a gyermekeknek ezzel szemben 0,035; olvasóteremmel csak a felnőttek rendelkeztek; könyvvel való ellátottságuk is csaknem a háromszorosa volt a gyermekekének — 19 kötet a 7-tel szemben —, s végül egy-egy könyvtárosnak 540 felnőttel kellett foglalkoznia, a gyermekrészlegben viszont 753 olvasóval. Jellemző a gyermekkönyvtári munka „megbecsülésére”, hogy az ott folyó tevékenység értékét sok esetben már a könyvtárosképző intézmények is semmibe veszik. Íme egy példa erre: Egy gyermekkönyvtáros a főiskola levelező tagozatán végzi a magyar—könyvtár szakot, s mivel gyermekkönyvtári tevékenységét a főiskola nem fogadja el könyvtári gyakorlatként, egy hetet a felnőtt részlegben kell dolgoznia. Ugyanakkor a feldolgozó csoportból és a felnőttek olvasószolgálatából a levelező tagozaton tanuló évfolyamtársainak munkáját minden további nélkül teljes értékű könyvtári gyakorlatnak fogadják el. A gyermekkönyvtárak ilyen „kezelése” nem 1980-ban kezdődött, hanem 1980-ban még itt tartott.

Segítenek a gyermekek — nő a forgalom

A könyvtárban tehát emelkedett az olvasólétszám. A könyvtárosok száma is, bár nem az olvasótábor növekedésének arányában. A könyvtárosoknak segíteniük kellett hát magukon, hogy ne kelljen abbahagyni álmuk megvalósítását. Azokat hívták segítségül, akik eddig is közreműködtek: a gyermekeket. Eddig segítettek növelni az olvasólétszámot, most az olvasók megtartásához és a könyvtárhasználat megtanításához kérték munkájukat. Felújították az úgynevezett „minikönyvtáros” tanfolyamokat.

A siker várakozáson felüli volt. A harmadik, negyedik osztályos gyermekek — elsősorban velük próbálkoztak, hiszen rájuk még 3—4 évig számíthattak — négy hónap alatt úgy elsajátították a könyvtárosi alapismereteket a heti egy foglalkozáson, hogy bátran el lehetett fogadni önkéntes munkájukat társaik kiszolgálásához. A tanfolyam elvégzése egyben egy úttörőpróba teljesítését is jelentette, de a gyermekek sokkal többre tartották az oklevelet, amit vizsga után kaptak. A vizsgát mindig három, különböző területen dolgozó

könyvtáros előtt tették le, akik sokszor ámuldoztak a gyermekek nagy tudásán.

A kis könyvtárosok nagy segítséget nyújtanak helyismeretükkel, könyvtárhasználati tudásukkal, de pusztá viselkedésükkel is. Ezt elsősorban a kölcsönzők gyorsabb kiszolgálásán lehet lemérni. Számukra játék, jó szórakozás a könyvtári munka, amely természetesen nem kötelező. Amikor maguknak kölcsönöznek, a könyvtárosoknak is segítenek 15—20 percet. A jelenlegi 28 kis könyvtáros már hathatós segítség a gyermekkönyvtárosok számára. A minikönyvtáros tanfolyamok felelevenítésére azért volt szükség, hogy változatlan könyvtárosi létszámmal, ugyanolyan kölcsönzési időben több olvasót szolgálhasson ki a gyermekkönyvtár. Ezenkívül jó hatásuk volt a felső tagozatosok könyvtárhasználati ismereteinek gyarapodására is. A „nagyokat” ugyanis bosszantotta, hogy a náluk kisebbek mindent megtaláltak a katalógusokban, ezért arra törekedtek, hogy használatukat ők is elsajátítsák. A kis könyvtárosok munkájának és tudásának kiaknázásában még rengeteg lehetőség rejlik, elsősorban az iskolai könyv- és könyvtárhasználati tananyag megtanításakor.

A kitűzött célok elérésében a legzavaróbb körülmény talán a könyvállomány lassú növekedése és a könyveknek a nagy forgalom miatti gyors elhasználódása volt. A beszerzési keret (elsősorban a gyermekek növekvő számának „követelésére” és az igazgató előrelátása nyomán) három év alatt a kétszeresére nőtt ugyan (1977-ben 30 692 Ft, 1980-ban 60 797 forint), de mivel korábban rendkívül alacsony volt, az elmaradást szinte nem lehetett pótolni, ráadásul a könyvek ára is emelkedett. (Meg kell jegyezni, hogy az említett beszerzési összegek alaposan felülmúlják az országos gyermekkönyvtári átlagot.)

A gátló tényezők tovább szaporodtak, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a város 8—10 évnél hamarabb nem képes a gyermekkönyvtár alapterületét és könyvtárosainak számát növelni. Ráadásul az is súlyosbítja a nehézségeket, hogy az általános iskolai tanulók száma 1985-ben lesz a legnagyobb, és várhatóan meghaladja a 8000-et. Ilyen tanulólétszám mellett természetes az is, hogy a könyvtár iránti érdeklődés tovább fog növekedni, s ha a tanulóknak 50 százaléka jár majd a könyvtárba (ami nagyon rossz arány lenne), számuk akkor is eléri a 4000-et.

A könyvtárosok számára igen nagy jelentőségű, felrázó hatású volt az a felismerés is, hogy ha emelkedett vagy csökkent a foglalkozások száma, vele együtt nőtt, illetőleg fogyott a kölcsönzőké is. Ez a tény nemcsak azt mutatja, hogy a foglalkozásokra szükség van, hanem azt is, hogy bár szüksé-

ges a jó kapcsolat az iskolákkal, mégis elsősorban a könyvtár iránti érdeklődés felkeltésén áll vagy bukik, hogy a tanulóból olvasó lesz-e, vagy sem. Ha a könyvtárnak nem sikerül vonzásában megtartani a tanulót, erre az iskolák jelenlegi oktatási rendszerükkel még kevésbé képesek. Részben erről lesz szó a következőkben.

Mit tehet az iskola? Megtorpanás és újabb próbálkozások

A tantervben szerepel ugyan a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatása, de technikai, szakmai előfeltételeiről, az iskolai könyvtári könyvanyagról elfelejtettünk gondoskodni. A könyvtárismereti anyag oktatását nincs hol és kikkel megvalósítani.

Amikor a tanterv megjelent, kiderült, hogy a városban nincs egyetlen valóban könyvtárnak nevezhető általános iskolai könyvtár sem, pedig van 12 iskola, egyenként 400—700 tanulóval, s valamennyiben található ugyan több-kevesebb könyv egy teremben vagy szekrényben, de összetételükben nem rendelkeznek a könyvtári gyűjtemény ismerveivel. A legtöbb helyen nincsenek szakképzett könyvtárosok, ennek következtében természetesen nemcsak a katalógusok hiányoznak, de még a megfelelő leltárkönyv is. Az iskolákban a könyvbeszerzésre fordítható összegeket három-négy felé szabdalták: van igazgatói, napközis, ifjúsági és helyenként még más, például tantestületi beszerzési keret is. S ha ezeket összeadjuk, sok helyen akkor sem érik el az évi 3000 forintot. Vajon milyen könyvtárat tudnak létrehozni az iskolák ennyiből és ilyen szétdaraboltsággal? Mikor lehet e körülmények között iskolai könyvtárakat teremteni? És az új iskolák könyvtárai? Egy év alatt vásárolják meg a könyvtár megindításához szükséges 1500—2000 kötetnyi anyagot. Már amit abban az évben kapni lehet. Meg kell említeni a pedagógusok társadalmában kialakult, a könyvtári munkát szintén hátráltató hierarchiát is. Ez kitűnik például a fizetési listákból. A rangsor a következő: tanár, tanító, napközis nevelő, iskolai könyvtáros, óvónő. (Mielőtt e tapasztalatot leírtuk, több pedagógus véleményét kikértük, akik ezt mondták: „Igen, ez így van, de leírni nem szabad.”) A napközik, ahol tanítás után a gyermekekkel a legjobban, legalaposabban kellene egyénileg foglalkozni, sok helyen gyermekmegőrzők, az ott dolgozók egy része munkáját nyugdíj előtti átmenetnek tekinti, mert ott mindenféle fizetési-egészítő pótlékot lehet összegyűjteni. Ide kerül-

nek legtöbbször a képesítés nélküliek is. Az iskolai könyvtárakban dolgozók csak óraadók, sokszor csupán azért, hogy az iskola kötelékébe lehessen őket számítani, így pedagógiai véleményüket is ennek megfelelően fogadják el.

Meg kell említeni egy mostanában jelentkező gondot. Sok helyen — nagyon helyesen — létrehozzák a közös közművelődési és iskolai könyvtárakat. Nagyon nehezen tudják azonban eldönteni, hogy az ott dolgozó alkalmazott pedagógus-e vagy könyvtáros. Jár-e neki ugyanúgy az iskolai szünetek alatt szabadság? S ha jár, mit csinálnak addig a könyvtárral? Bezárják? A könyvtárosképzésben megvalósították a tanári és a könyvtár szak összekapcsolását, s ez oda vezetett, hogy a diplomás pedagógus-könyvtáros megunja, hogy könyvtárosként pedagógiai tudását nem nagyon kamatoztathatja, továbbá, hogy neki a több munka ellenére is kevesebb a fizetése, ráadásul a fele vagy harmadrésnyi a szabadsága, ezért otthagyja a könyvtárosi pályát, és elmegy tanítani. A történetünkben szereplő intézményben is volt erre példa. Az egyik könyvtáros a gyermekkönyvtárban magyar-könyvtár szakos végzettséggel 2400 forintot keresett, s amikor elment tanítani, már ugyanabban az évben 3700 forint lett a jövedelme. Természetes, hogy példáját sokan követik.

Nem lehet tehát egyhamar számítani az iskolai „könyvtárakra” a könyv- és könyvtárhasználatra nevelésben, még akkor sem, ha azonnal nekilátnánk könyvtárrá alakításukhoz. Így is eltelve három-négy év, amíg a könyvtári munka szempontjából elfogadható intézményekké válnának.

Ezek a körülmények akadályozták az álmódzók munkáját a gyermekkönyvtárban 1978 végén. Ha nem akartak mindent abbahagyni, felül kellett vizsgálniuk addigi terveiket, most már az 1979. januári valóság alapján. Ebből aztán rá kellett jönniük óriási lehetőségeikre és az ijesztő buktatókra. Miután ugyanis a gyermekek sikertől becsalogatniuk a könyvtárba, elsősorban már nem a könyvtárosok munkáján múlt, hogyan növekszik az olvasólétszám. A jó közérzet hatására a gyermekolvasók — akik nem olyanok, mint a felnőttek, s nem tartják meg maguknak örömeiket, hanem igyekeznek mással is megosztani — rászoktak arra, hogy magukkal hozzák a könyvtárba testvéreiket, barátait is. Ma már rendszeresen előfordul, hogy például egy 7. osztályos fiú elhozza a könyvtárba az utca focicsapatát, az őrsvetők, rajvezetők az egész őrset, rajt, a harmadik osztályos „nagy lány” és óvodás testvére pedig anyukájuk segítségével egyéves kistestvérüket, mondván: „Most már ő is eljöhét a könyvtárba, mert tud járni.” Hiába ébredtek rá a könyvtárho-

sok, hogy nem képesek több olvasó ellátására, hiába állítanak le minden könyvtári propagandát, hiába csökkentik a foglalkozások számát, a beiratkozott olvasók száma évről évre nő, s megállítani alig lehet. De ha lehetne is, szabad-e? (A foglalkozások számának csökkentésével csak annyit értek el, hogy a kölcsönzési forgalom is csökkent, ami viszont kedvezőtlen jelenség.)

1980 végére az olvasólétszám az 1977-es 1179-től 3010-re emelkedett, s ekkor már, őszintén szólva, nem tudták, mit kezdjenek nagy lehetőségeikkel. Ha a gyermek eljött a könyvtárba beiratkozni, nem küldhették el, mondván: Nincs több hely. De a meglévő olvasókat sem lehetett elküldeni, vagy rosszabbul kiszolgálni, hogy annak hatására majd csak elmaradnak.

Ebben a kutyaszorítóban nem tehetek mást, mint hogy nem fordítottak kellő figyelmet azokra az olvasókra, akiknek sokkal nagyobb tördésre lett volna szükségük, hogy olvasók maradjanak. Nem szorgalmazták a könyvtárba való visszahívást sem.

Ennek következtében évente hozzávetőleg 400—500 olvasót vesztek el (a gyermekkönyvtárból kinőtt nyolcadikosokon kívül), s még az sem nyújtott számukra vigaszt, hogy egy-két évi kihagyással visszajött közülük 70—80, mondván: „Már nem bírtam ki, hogy ne járjak megint könyvtárba.”

De a kör még mindig nem zárult be. Az új iskolai tantervben előírt könyvtárhasználati ismeretanyag, az iskolai könyvtárak hiánya és a pedagógusoknak a könyvtárhasználati ismeretek átadásában való járatlansága miatt 1979-ben megháromszorozódott a könyvtári foglalkozásokra — immár szervezés nélkül — jární kívánó csoportok száma. Nemcsak a vonzaskörzetből, hanem a vonzaskörzeten kívül eső iskolákból is jelentkeztek csoportok könyvtárismereti foglalkozásokra, mert a környéken ez a gyermekintézmény az egyetlen, ahol megfelelően be lehet mutatni egy működő könyvtár munkáját, s gyakorolni lehet a könyvtárhasználatot. A pedagógusok előző foglalkozásaik hírére busszal vagy a szülők személygépkocsiján elhozták tanítványaikat, hogy bemutathassanak nekik egy nagyobb könyvtárat.

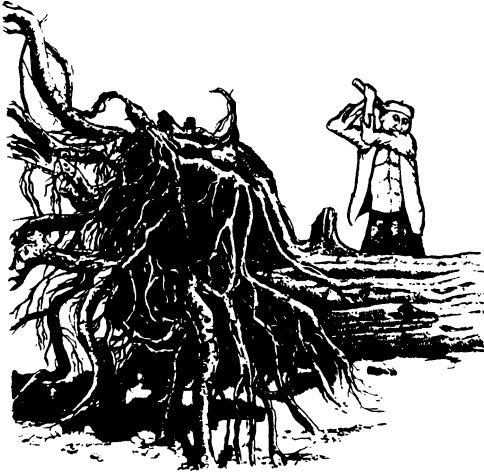
A foglalkozásoknak a könyvtár iránti érdeklődést felkeltő hatására megnőtt az olvasólétszám, vele a látogatók száma, csökkent tehát az egy olvasóra jutó kiszolgálási idő. Arra kellett törekedni, hogy a gyermekek érdeke ennek ellenére se szenvedjen csorbát. Ezért áttértek a szinkockás állományfeltárára, létrehozták a szak- és a sorozati katalógust. Igyekeztek megtanítani a gyermekeket az önkiszolgáló könyvtárhasználatra, az örjegyek

alkalmazására, a katalógusok biztonságos kezelésére. E változtatásoktól a kiszolgálás gyorsítását remélték. Mindehhez úgy kellett kialakítani a csoportos foglalkozások témakörét, hogy a gyermekek 1—4. osztályos korukban megtanulják a betűrendes, a sorozati és a szakkatalógus használatát. A könyvtárosok növelték a szabadpolcos térben elhelyezett kötetek számát. Erre csak az a lehetőség kínálkozott, hogy megszüntették az új könyvek kiállítását, így körülbelül 500 kötet számára nyertek helyet. Jobban kellett ügyelniük a raktár és a szabadpolcos állomány rendjére is, hogy a pótlásokat a lehető leggyorsabban végezhessék. A csoportosan kölcsönzők számát a minimálisra csökkentették. Ehhez igénybe vették a városi művelődési osztály segítségét. (Körlevélben kérték az iskolákat, hogy a 3. osztályosnál nagyobb gyermekeket ne vigyék csoportosan kölcsönözni, de napközis idő alatt engedjék el őket egy idősebb iskolatársuk felügyeletével. Az első és a második osztályosokat is csak a legszükségesebb esetben vigyék csoportosan a könyvtárba, amelyet egy csoport havonta legfeljebb egy alkalommal látogasson. Ez természetesen a gyermekek egyéni kölcsönzését nem befolyásolta. A körlevél hatására valamelyest csökkent a könyvtár kölcsönzési forgalma, de nőtt a gyermekekkel való egyéni foglalkozás lehetősége.)

Minimálisra kellett csökkenteni a nyílt csoportos — vagyis a kölcsönzési időben tartott — foglalkozásokat. Egy évben legfeljebb 10 ilyen rendezvény (író—olvasó találkozó, előadás stb.) szervezését vették tervbe.

Növekszenek az igények, hiányoznak a feltételek

Am 1979 végére újabb tapasztalatokkal gazdagodtak az álmódosók. A könyvtárhasználat megtanításával, az olvasókkal való személyes kapcsolat megteremtésével ugrásszerűen kezdett nőni azoknak a gyermekeknek a száma, akik hobbyjuk, iskolai, mozgalmi vagy egyéb feladataik elvégzéséhez a könyvtárban kerestek segítséget. Ráadásul egy-két iskolában a kiválóan dolgozó, a könyvtár lehetőségeit jól kihasználó néhány pedagógus munkájának hatására könyvtárunkban a felső tagozatos tanulók aránya sokkal jobban emelkedett, mint az óvodásoké és az alsó tagozatosoké. A felsősök egyre gyakrabban szerettek volna helyben olvasni, tanulni, kutatni. Ehhez viszont olvasótermi helyekre lett volna szükség, ahol a napi 150—180 kölcsönző nem zavarja őket. Arra, sajnos, nem gondoltak, hogy a gyermekek a könyvtár-

ri szolgáltatások olyan formáira is igényt tartanak majd (és hasonló színvonalon), mint a felnőtt olvasók.

Körülbelül ugyanebben az időpontban beérett egy régi elképzelésük is: Már 1977-ben gondoltak arra, hogy majd egyszer lesz olyan időszak, amikor a könyvtárban nem a könyvtárosok, hanem az óvónők, pedagógusok tartják a gyermekeknek a foglalkozásokat. 1977-ben ezt természetesen még nem szorgalmazták, mert a cél a gyermekek érzelmi megkötése volt, s ilyen hatást csak az *oktatási órákhoz nem hasonlító* foglalkozásokkal lehetett elérni. 1980-ban viszont már nem is kellett szorgalmazni, mert egy-két pedagógus bemutató óráinak hatására az iskolai nevelők maguk léptek fel ezzel az igényvel.

Máris tartották volna az órákat, de nem volt hol. Hiszen már a könyvtár 1979-ben átadott zenei részlege is lassan telítődött a pedagógusok által tartott iskolai foglalkozásokkal. A gyermekkönyvtárt pedig annyira zsúfoltá tették a könyvtárhasználati foglalkozások, hogy számukat 1980 szeptemberében radikálisan, a „józan esztelenségre” hallgatva csökkenteni kellett. Miért józan esztelenség? Azért, mert ha csökken a foglalkozások száma, csökken a kölcsönzőké is (erről már volt szó). Ez az elképzelés azonban józan is, mert megvalósításával a kölcsönzés visszaesik a könyvtár jelenlegi lehetőségeinek szintjére. Végeredményben mégis esztelen, mert csökken a könyvtárban ellátott gyermekek száma, tehát félig figyelmen kívül marad érdekük.

Hogyan hát tovább, hogy 1985-ben a 2000-es óvodai és a 8000-es iskolai tanulólétszámot is ki tudja elégíteni a könyvtár? Az oktatás mai adottságai mellett a foglalkozásokat folytatni kell, mert

a gyermekekben ébren kell tartani az érdeklődést, hogy olvasóvá váljanak. A pedagógusok könyvtári foglalkozásain kívül a könyvtárosok által tartott, az érzelmi kötődést segítő foglalkozásokra továbbra is szükség van.

A könyvtárhasználatra a jelenlegi 3000 mellett még legalább további 3000 gyermek bizonyosan igényt tartana, ha a könyvtárosok bennük is fel mernék ébreszteni a kedvet a könyvtár látogatására.

A fiókkönyvtárakra (ebben a városban) nem lehet számítani. Adottságaik miatt 2000-nél több olvasó kiszolgálására már alkalmatlanok. Pedig számításba vehető olvasótáboruk eléri a 25 ezer főt!

Van megoldás?

A könyvtárosok tudják, hogy az egyik megoldás a terhek megosztása lehetne az iskolai és a közművelődési könyvtárak között, de erre még legkevesebb három évet kell várni, s valószínűleg ez az előrejelzés is túl bizakodó. Az iskolai könyvtáraknak legalább arra fel kellene készülniük, hogy kielégítsék a tanulóknak az ajánlott és a kötelező irodalomra irányuló igényeit, és segítsenek a könyvtárhasználatra nevelésben.

Addig pedig talán nincs is igazán jó megoldás. Egyet lehet tenni: megalkudni a lehetőségekkel, és dolgozni tovább.

Sokan bizonyára azt javasolnák, hogy a könyvtár hagyja ki a foglalkozásokból az óvodásokat és az első-második osztályosokat, hisz ők még nem vagy csak gyengén tudnak olvasni. Nos, kipróbálta ezt is, de lehangoló eredménnyel: sokkal nehezebbé vált a gyermekek könyvtárhoz kötődésének megalapozása. A tapasztalatok szerint az olvasni tudás hiánya sem lehet kifogás. A könyvtár hároméves, eddig több mint 1000 óvodásra kiterjesztett munkája alapján bizonyított tény, hogy a gyermekeket már ebben a korban meg lehet tanítani a könyvek használatára, szeretetére, megbecsülésére, a könyvekkel való bánásra. Meg lehet tanítani az óvodásokat a könyvkölcsönzés alapvető mechanizmusára is, úgy, hogy ez számukra komoly játék legyen. Olvasni, igaz, nem tudnak, de a képek segítségével még a könyvvállomány egységeit is meg tudják különböztetni egymástól, legalábbis olyan mértékig, amilyenre nekik a kölcsönzéshez szükségük van.

Az első osztályban az így megszerzett tudást már csak bővíteni kell, s az év vége felé el lehet kezdeni a betűrend tanulását, a könyvben való keresés módjának elsajátítását. A második osztály-